

Ключевые слова: личность, корыстные преступники, насильственные преступники, преступники-рецидивисты.

FILONENKO V. M. THE FACTOR STRUCTURE OF THE COMPLEX OF PSYCHOLOGICAL CHARACTERISTICS OF HARD CORE CRIMINALS OF LUCRATIVE AND VIOLENT ORIENTATION

The results of the study of hard core criminals' personality of lucrative and violent types have been presented. The instrument included the methods for studying the accentuations of a character, manifestations of aggressiveness, value orientations, peculiarities of self-regulation of behavior, communication inhibition, emotional intelligence, and strategies to overcome stress situations by hard core criminals, who serve sentences in the form of deprivation of liberty. Using factor analysis, the author has established statistical relationships between variables that were the object of study in this research. Four factors have been identified both in the group of violent and in the group of lucrative criminals. The determined factors in the group of lucrative type cover a total of 78.11 % of dispersion, in the group of violent criminals – 74.08 %. The first three have been found out in both groups of convicts: the first factor "Complex of aggressive behavior" causes the specificity of manifestations of aggressiveness. The second factor "Communication" determines the specifics of communicative interaction. The third factor "Characteristic features" combines the accented features of the character and properties, which correspond to the nature of its peculiarity. At the same time, the content of these factors distinguished for lucrative and violent criminals has been found out. The fourth factor "Subjective control", found in the lucrative type of convicts, distinguishes characteristics that indicate contradictions in the structure of control localization. Recognition of guilt is faced with an unwillingness to overcome difficulties and be responsible for their actions. This coincides with the data contained in the scientific literature, which testify that lucrative criminals are inherent to recognize their guilt, while justifying this as insuperable external circumstances. The fourth factor of violent type convicts "Values" includes humanistic values that are understood by these subjects without reference to other components of the individual, that is, the values of the higher order are separated from other psychological characteristics.

By the results of the factor analysis, the author has differentiated psychological features of lucrative and violent hard core criminals that allows to emphasize the need for a specification of psycho-corrective work with convicted persons of a specified criminal orientation.

Keywords: personality, lucrative criminals, violent criminals, hard core criminals.

УДК 159.925

С. В. ХАРЧЕНКО,

кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри педагогіки та психології факультету № 3
Харківського національного університету внутрішніх справ;
ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-5149-7892>;

В. В. ДОЦЕНКО,

кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри педагогіки та психології факультету № 3
Харківського національного університету внутрішніх справ;
ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-7757-2793>

**ОСОБЛИВОСТІ ЗМІНИ РОЛЬОВИХ ОЧІКУВАНЬ І ДОМАГАНЬ
У ШЛЮБІ МОЛОДИХ ЖІНОК ЗА ОСТАННЄ ДЕСЯТИРІЧЧЯ**

Проаналізовано відмінності в уявленнях заміжніх і незаміжніх жінок щодо сімейно-шлюбних стосунків та їх трансформації з плином часу. Встановлено, що найбільш важливим для незаміжніх жінок є зовнішня привабливість подружжя, для заміжніх – зовнішня привабливість, особистісна ідентифікація з чоловіком, батьківсько-виховна й емоційно-психотерапевтична сфери. З'ясовано, що в останні роки для незаміжніх жінок більш значущими стали інтимно-сексуальна сфера, особистісна ідентифікація з чоловіком і господарчо-побутова сфера подружніх відносин. У більшості сфер у незаміжніх жінок останнім часом дещо зменшилися очікування та збільшилися домагання щодо сімейно-шлюбних стосунків, а у заміжніх збільшилися як очікування, так і домагання, особливо в батьківсько-виховній сфері.

Ключові слова: сім'я, шлюбно-сімейні відносини, рольові очікування і домагання у шлюбі.

Kharchenko, S.V. and Dotsenko, V.V. (2017), "Peculiarities of changing role expectations and harassment within marriage of young women over the last decade" ["Osoblyvosti zminy rolovykh ochikuvan i domahan u shliubi molodykh zhinok za ostannie desiatyrichchia"], *Pravo i Bezpeka*, No. 2, pp. 171–175.

Постановка проблеми. Сім'я відіграє величезну роль у житті як окремої особистості, так і всього суспільства. Уявлення про сімейне життя сьогодні значною мірою змінюються. Особливо сильно трансформуються уявлення про оптимальні сімейно-шлюбні відносини та соціальну роль жінки в суспільстві.

Слід зауважити, що вже тривалий час спостерігається зростання кількості розлучень відносно кількості укладених шлюбів. Серед факторів, що впливають на подружню згоду, особливе значення має узгодженість сімейних, життєвих, культурних, естетичних і моральних цінностей подружжя [1]. Кожен із подружжя має власне уявлення про мету шлюбного союзу: господарсько-побутове споживання й обслуговування, сексуальну взаємодію, що забезпечує статеве задоволення, психотерапевтичну взаємодію, що забезпечує емоційну та моральну підтримку, організацію дозвілля і створення середовища для розвитку та самореалізації особистості, народження і виховання дітей. Збіг або розбіжність уявлень подружжя про мету їх шлюбу значно обумовлює ступінь його стабільності та благополуччя.

У минулі часи уявлення про шлюбні стосунки подружжя не мали істотних протиріч [2; 3]. Чоловік, батько забезпечував родині матеріальне благополуччя, це була його основна сімейна функція. Дружина, мати народжувала та виховувала дітей, організувала побут. Сьогодні зникло багато чинників, що стабілізують сім'ю ззовні – економічна залежність жінки від чоловіка, юридична, релігійна, моральна заборона або засудження розлучень тощо. У цих умовах великого значення для стабільності шлюбу набувають саме внутрішні чинники, властиві сім'ї. Істотні зміни соціальної ролі жінки в суспільстві продовжують впливати на її уявлення про оптимальні сімейно-шлюбні відносини [2; 3].

Актуальним є вивчення змісту уявлень сучасних жінок про психологічні особливості ідеального супутника життя, а також їх трансформації в часі. Зрозуміло, що уявлення заміжніх і незаміжніх жінок щодо сімейно-шлюбних відносин мають певні особливості, тому аналіз необхідно вести з урахуванням наявного сімейного досвіду.

Виклад основного матеріалу. Необхідність розуміння сімейних уявлень визнається вченими різних напрямків. Деякі з них вважають, що спотворені уявлення людини про себе та свої стосунки з іншими людьми, – найчастіше, наслідок різних сімейних проблем [4; 5].

Шлюбно-сімейні домагання – це комплекс вимог, очікувань, бажань і надій особи щодо шлюбу та сім'ї. Шлюбно-сімейні очікування – складна структура, взаємопов'язаними компонентами якої є очікування щодо шлюбного партнера і себе як супутника життя та батька/матері (його особистості, рис характеру, соціального статусу, параметрів зовнішності, народження дітей, їх кількості тощо), а також щодо стосунків у сім'ї (ставлення членів родини одне до одного, внутрішньосімейного розподілу ролей тощо) [5]. Кожен член сім'ї має свої уявлення про різні сторони життя сім'ї: незвичайні та щоденні події, минуле і майбутнє, бажання та реальності, необхідні якості та дії подружжя. У сучасному суспільстві значною мірою змінюються соціальні стереотипи, в тому числі уявлення про сімейне життя [1–3]. В умовах ослаблення соціального контролю у сфері шлюбно-сімейних відносин, розмивання соціальних норм і втрати сімейних традицій молоді люди відчують серйозні труднощі з визначенням власних поглядів на шлюб [1; 3].

Сучасний соціальний статус жінки з можливістю економічної незалежності, підвищення фахового й освітньо-культурного рівнів вимагає певних змін соціально-психологічних засад функціонування суспільства в цілому та розвитку партнерських відносин із чоловіками зокрема. Нині набуває поширення новий тип сім'ї, побудований на партнерських, рівноправних подружніх відносинах. Побудова сімейних відносин на засадах рівноправ'я вимагає від особистості гнучкості поведінки, самодостатності, здатності до рефлексії тощо [4].

У проведеному дослідженні взяли участь 104 жінки віком від 19 до 38 років, з яких 54 перебували в першому шлюбі на момент дослідження, 50 – незаміжні та ніколи не мали досвіду перебування в шлюбі. На момент дослідження жінки навчалися в ХНУВС за різними спеціальностями та формою навчання. Перший етап дослідження проводився в 2006 році, другий – у 2016. Під час дослідження був використаний опитувальник «Рольові очікування та домагання у шлюбі», розроблений О. М. Волковою, та U-критерій Манна – Уїтні.

Отже, за останнє десятиріччя для незаміжніх жінок більш значущими стали особистісна ідентифікація з чоловіком і господарчо-побутова сфера. У незаміжніх жінок дещо зменшилися очікування від майбутнього чоловіка та збільшилися власні домагання (див. табл. 1).

Таблиця 1

Рольові очікування та домагання у шлюбі незаміжніх жінок ($X \pm \delta$)

Сфера		2006	2016	P
Інтимно-сексуальна		5,0 ± 0,8	4,5 ± 0,9	
Особистісна ідентифікація з чоловіком		7,1 ± 1,2	7,4 ± 1,3	–
Господарчо-побутова	Очікування	6,5 ± 0,9	7,0 ± 0,8	–
	Домагання	6,7 ± 1,0	6,8 ± 1,0	–
Батьківсько-виховна	Очікування	7,8 ± 1,1	7,0 ± 1,0	–
	Домагання	5,5 ± 0,8	6,2 ± 1,9	–
Соціальна активність	Очікування	6,6 ± 1,0	6,1 ± 1,1	–
	Домагання	7,0 ± 0,9	7,3 ± 0,6	–
Емоційно-психотерапевтична	Очікування	8,3 ± 1,0	6,4 ± 1,0	0,05
	Домагання	5,7 ± 1,2	5,9 ± 0,9	–
Зовнішня привабливість	Очікування	7,8 ± 1,2	7,7 ± 1,3	–
	Домагання	7,5 ± 0,5	7,4 ± 0,4	

Порівняно з минулим незаміжні жінки вважають сексуальну гармонію менш важливою умовою подружнього щастя, їх ставлення до майбутнього чоловіка менше залежить від оцінки його як сексуального партнера.

Також для цих жінок незначною мірою зросла значущість особистісної ідентифікації з чоловіком, яка відображає очікування жінок щодо спільності інтересів, потреб, ціннісних орієнтацій та способів проведення часу.

За минуле десятиріччя незначним чином збільшилися очікування незаміжніх жінок від партнера щодо активного вирішення побутових питань. Загалом вони знаходяться на адекватному рівні, тобто жінки не очікують високих господарсько-побутових вмінь і навичок від партнера. При цьому значно зросла готовність незаміжніх жінок до власної активної участі у веденні домашнього господарства. У цілому значущість побутової організації сім'ї для незаміжніх жінок дещо збільшилася.

Зменшилася для незаміжніх жінок значущість батьківських функцій, які очікуються від чоловіка, та дещо збільшилась орієнтація на власні обов'язки з виховання дітей.

Також зменшилися за десять років вимоги незаміжніх жінок щодо наявності у чоловіка серйозних професійних інтересів, активної суспільної ролі, вираженість власних професійних потреб у цих жінок зросла незначним чином.

Рівень орієнтації незаміжніх жінок на те, що шлюбний партнер візьме на себе роль емоційного лідера сім'ї в питаннях корекції психологічного клімату, надання моральної й емоційної підтримки, створення «психотерапевтичної атмосфери», був високим у минулому й статистично достовірно ($p = 0,05$) зменшилася. Власне прагнення бути сімейним «психотерапевтом» у заміжніх жінок збільшилося незначним чином. Загалом у незаміжніх жінок показник взаємної значимості й емоційної підтримки членів сім'ї, орієнтації на шлюб як середовище, що сприяє психологічній розрядці та стабілізації, зменшилося.

Із часом у незаміжніх жінок практично не змінилися настанови щодо зовнішньої привабливості партнера та прагнення власної привабливості, бажання модно і красиво одягатися.

За останнє десятиріччя для заміжніх жінок більш значущими стали всі сфери подружнього життя (див. табл. 2).

Таблиця 2

Рольові очікування та домагання у шлюбі заміжніх жінок ($X \pm \delta$)

Сфера		2006	2016	P
Інтимно-сексуальна		5,9 ± 0,9	6,9 ± 0,9	–
Особистісна ідентифікація з чоловіком		6,8 ± 1,3	8,6 ± 0,5	0,05
Господарчо-побутова	Очікування	6,6 ± 0,8	6,3 ± 1,5	–
	Домагання	6,0 ± 1,0	7,1 ± 1,2	–
Батьківсько-виховна	Очікування	7,2 ± 1,0	7,9 ± 0,9	–
	Домагання	6,1 ± 1,9	7,7 ± 1,4	0,05
Соціальна активність	Очікування	6,8 ± 1,1	7,3 ± 0,8	–
	Домагання	7,8 ± 0,6	8,0 ± 0,9	–
Емоційно-психотерапевтична	Очікування	8,3 ± 1,0	8,5 ± 0,7	–
	Домагання	6,4 ± 0,9	7,1 ± 1,7	–
Зовнішня привабливість	Очікування	7,7 ± 1,3	8,6 ± 0,5	–
	Домагання	6,7 ± 0,4	7,0 ± 1,1	

У заміжніх жінок статистично достовірно ($p = 0,05$) збільшилося значущість особистісної ідентифікації з чоловіком, яка відображає очікування щодо спільності інтересів, потреб, ціннісних орієнтації та способів проведення часу. Незначним чином знизилися очікування жінок щодо активного вирішення побутових питань від партнера. Загалом вони знаходяться на адекватному рівні, тобто жінки не очікують високих господарсько-побутових умінь і навичок від партнера. При цьому значно збільшилася готовність заміжніх жінок до власної активної участі у веденні домашнього господарства. У цілому значущість побутової організації сім'ї для заміжніх жінок збільшилася.

Статистично достовірно ($p = 0,05$) для заміжніх жінок останнім часом зросла значущість батьківських функцій, особливо ($p = 0,05$) за рахунок орієнтації на власні обов'язки з виховання дітей, хоча очікування щодо активної батьківської позиції від чоловіка теж збільшилися.

Зросли очікування заміжніх жінок щодо наявності у чоловіка серйозних професійних інтересів, активної суспільної ролі. Вираженість власних професійних потреб зросла незначним чином, імовірно, тому, що вже була на високому рівні. Загалом значущість позасімейних інтересів для заміжніх жінок зросла порівняно з даними 2006 р.

Рівень орієнтації заміжніх жінок на те, що шлюбний партнер візьме на себе роль емоційного лідера сім'ї в питаннях корекції психологічного клімату, надання моральної й емоційної підтримки, створення «психотерапевтичної атмосфери», був високим у минулому й незначним чином зріс у 2016 р. Власне прагнення бути сімейним «психотерапевтом» у заміжніх жінок також зросло. Загалом у заміжніх жінок показник взаємної значущості й емоційної підтримки членів сім'ї, орієнтації на шлюб як середовище, що сприяє психологічній розрядці та стабілізації, збільшився за останнє десятиріччя.

За останні роки в заміжніх жінок значно збільшилося бажання мати привабливого партнера, а також прагнення власної привабливості,

ті, бажання модно та красиво одягатися. Загалом значущість зовнішнього вигляду, його відповідність стандартам сучасної моди для заміжньої жінки зросла.

Зазначимо, що 10 років тому і зараз значущістю інтимно-сексуальної сфери для жінок, які перебувають у шлюбі, достовірно вища, ніж для незаміжніх ровесниць. Крім того, у заміжніх жінок більші, ніж у незаміжніх, значущість позасімейних інтересів, орієнтація на шлюб як середовище, яке сприяє психологічній розрядці та стабілізації, орієнтація на власні обов'язки з виховання дітей, вираженість власних професійних потреб, прагнення бути сімейним «психотерапевтом» (див. табл. 1 та 2).

Висновки та перспективи подальших досліджень. Порівняно з 2006 р. заміжні жінки стали більш вимогливими до чоловіків та до себе щодо внеску в сімейно-шлюбні стосунки. Уявлення щодо сімейного життя у незаміжніх жінок за десятиріччя також змінилися, у незаміжніх жінок більш значущими стали особистісна ідентифікація з чоловіком і господарчо-побутова сфера. В більшості сфер у незаміжніх жінок очікування дещо зменшилися очікування від майбутнього чоловіка та збільшилися власні домагання.

У заміжніх і незаміжніх жінок зросла значущість особистісної ідентифікації з чоловіком, яка відображає очікування щодо спільності інтересів, потреб, ціннісних орієнтації та способів проведення часу. Зросла також орієнтація на власні обов'язки з виховання дітей, незначним чином збільшилося прагнення задовольняти власні професійні потреби та бути сімейним «психотерапевтом».

Значущість інтимно-сексуальної сфери для жінок, які перебувають у шлюбі, достовірно вища, ніж для незаміжніх ровесниць. У заміжніх жінок більша, ніж у незаміжніх, значущість позасімейних інтересів та орієнтації на шлюб як середовище, що сприяє психологічній розрядці і стабілізації.

Окремого аналізу вимагає проблема трансформації уявлень щодо сімейного життя у чоловіків.

Список бібліографічних посилань

1. Хлопоніна Н. С. Вплив рольових очікувань подружжя на характер сімейного спілкування: автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.05. Київ, 2007. 18 с.
2. Бендас Т. В. Гендерная психология: учеб. пособие. СПб.: Питер, 2005. 431 с.
3. Головнева І. В. Зміна традиційних внутрісімейних ролей: нові моделі поведінки та конфлікти. *Практична психологія та соціальна робота*. 2006. № 4. С. 12–16.
4. Шнейдер Л. Б. Семейная психология. Антология. М.: Академ. проект; Триеста, 2010. 720 с.
5. Эйдемиллер Э. Г., Юстицкий В. Ю. Психология и психотерапия семьи. СПб.: Питер, 1999. 656 с.

Надійшла до редколегії 18.02.2017

ХАРЧЕНКО С. В., ДОЦЕНКО В. В. ОСОБЕННОСТИ ИЗМЕНЕНИЙ РОЛЕВЫХ ПРИТЯЗАНИЙ И ОЖИДАНИЙ В БРАКЕ МОЛОДЫХ ЖЕНЩИН ЗА ПОСЛЕДНЕЕ ДЕСЯТИЛЕТИЕ

Проанализированы различия в представлениях замужних и незамужних женщин о семейно-брачных отношениях и их трансформации с течением времени. Установлено, что наиболее важным для незамужних женщин является внешняя привлекательность супруга, для замужних – внешняя привлекательность, личностная идентификация с супругом, родительско-воспитательная и эмоционально-психотерапевтическая сферы.

Выявлено, что за последнее десятилетие для незамужних женщин более значимыми стали интимно-сексуальная сфера, личностная идентификация с супругом и хозяйственно-бытовая сфера супружеских отношений. В большинстве сфер у незамужних женщин за последнее время несколько уменьшились ожидания и увеличились притязания относительно семейно-брачных отношений, а у замужних увеличились и ожидания, и притязания, особенно в родительско-воспитательной сфере.

Ключевые слова: семья, семейно-супружеские отношения, ожидания и притязания в браке.

KHARCHENKO S. V., DOTSENKO V. V. PECULIARITIES OF CHANGING ROLE EXPECTATIONS AND HARASSMENT WITHIN MARRIAGE OF YOUNG WOMEN OVER THE LAST DECADE

The differences in the expectations of married and unmarried women in relation to family and marital relations and their transformation over time have been analyzed.

According to the results of the research conducted in 2006 and 2016, it has been demonstrated that married women became more demanding than before for men and themselves in terms of contributing to family and marital relationships; personal identification with the husband, sexual and economical spheres became more significant for them. In most spheres, unmarried women have somewhat declined expectations of a future husband and increased their own harassment. The concept of family life for unmarried women has also changed in the decade: personal identification with the husband and household spheres became more significant for them. Expectations for a future husband have been somewhat reduced and own harassment has increased.

The importance of personal identification with a husband has grown for married and unmarried women, reflecting expectations regarding the commonality of interests, needs, value orientations, ways of spending time; orientation on own responsibilities for the upbringing of children has also grown. Insignificantly, the desire to satisfy their own professional needs and to be a family “psychotherapist” has been increased.

The significance of the sexual sphere for women who are married is higher than for unmarried peers. The importance of non-family interests and the orientation for marriage as an environment conducive to psychological disorder and stabilization is higher for married women than for unmarried ones. In married women, more than non-marital women, they also have a greater focus on their own responsibilities in bringing up children, expressing their own professional needs, aspiration to be a family “psychotherapist”.

Keywords: family, domestic and family relations, role expectations and harassment within marriage.